

The Discourse Function of the Place in *Haras* Novel

Fariba Raoufi¹ | Sare Zirak^{2*} | Farhad Tahmasbi³

1. Ph.D. Student in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: faribarauofi@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: sare.zirak@srbiau.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran. E-mail: f-tahmasbi@iiau.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 27/08/2021

Received in revised form:
29/10/2022

Accepted: 06/11/2022

Keywords:

Haras Novel,

Place,

Identity,

Space,

Transcendence.

ABSTRACT

In *Haras*, written by Nasim Marashi, the place has an important role in making subjective conditions. This paper, by applying the semiotics analysis to the novel's text, tries to show how place and placiality participate in forming the textual subject identity. By using a descriptive-analytical approach which is based on tensive-shushi discourse analysis, it seems that place and placiality are converted to space, which make tension in the sensory-perceptual conditions of the subject. This means that the subject of woman s is disconnected from her mythical and symbolic place (Khorramshahr), and is not, however, stabilized in her new place (Ahvaz). This leads to pre-tension, post-tension, place disconnection and identity disconnection. Thus, the subject cannot make a here-now relation with the new place, and make an attendance- absent relation instead. As the results, the subject of the act creates a transcendental place converting from place to space, naming Dar al-Tala'a, where wandering subjects consider it as a place to create new values. The research results show that place transcendence is a fictional strategy that help the subject of the act to overcome the identity disconnection, which is made by disconnecting any relation from the actual place.

Cite this article: Raoufi, F., Zirak, S., & Tahmasbi, F. (2024). The Discourse Function of the Place in *Haras* Novel. *Journal of Research in Narrative Literature*, 13 (1), 75-96.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/RP.2022.6865.1411

Extended Abstract

Introduction:

In *Haras*, which is a written novel by *Nasim Marashi*, a number of subjective conditions have been illustrated in which the notion of place has been given a dominant role with respect to their formation. The novel story concentrates on the life of a woman named *Nawal* and her family, who forced to move from Khorramshahr city to Ahvaz city due to war, but she cannot separate herself from the Khorramshahr life memories. The objective relationship between the female subject and the objective place of Khorramshahr, which has lost its placiality nature, is disconnected. Thus, she cannot establish a relationship with Ahvaz, her new objective place. These conditions cause the subject to experience a crisis in her personal life. Thus, in this novel, the place has become an important element in the formation and destruction of the textual subject identity.

Methodology:

Considering the Semiotics perspective, space and place are formed by the presence of the subject. In some cases, the space dominates the subject in such a way that the subject loses its control over the place. In some other cases, the subject dominates the space and applies its actions to the place. Due to the mutual influence between man and place, the place can have a discourse application. The place transforms raw nature into culture and is the product of cultural activity in space. In addition, the place can classify and give meaning to the empty space. The place formation, as a symbolic system which is in a two-way interaction with the formation of cultural subcodes, makes the place relations meaningful. In this paper, it will be shown that how the female subject in the novel "*Prune (Haras)*" establishes a discourse relationship with the place and can create a transcendental place despite the identity disconnection.

Results and Discussion:

In this novel, the element of place has been given a conceptual function and the content of the text is written based on it. The place becomes especially important in this novel, because leaving the hometown is its main core and the human is encountered with movement and place change during travel. Human and place influence each other, which means the place is a factor in giving identity to human and the human also gives identity to the place. Every experience happens in a place and the place gives meaning to the related characters and actions. When external issues, such as natural disasters or war, cause a temporary or permanent place change, the sense of place becomes more apparent. Among the investigated places, Dar Al-Tala, which is the main place of the story, is transcend to such an extent that at the end of the story, the place object becomes the owner of the human subject and *Nawal* is introduced as "property of the palm trees". This is in exact contradiction with the normal situation in which palm trees belong to humans, and the humans own palms and objects.

Conclusion:

In the provided research, a semiotic-based analysis has been applied to the notion of place and its discourse function in the novel based on the theoretical concepts. Transforming the place into the space leads to tension in the sensory-perceptual conditions of the subject, in such a way that the female subject is disconnected from her previous mythical and symbolic place (*Khorramshahr*) and is not however stabilized in the new place (*Ahvaz*). This leads to pre-tension, post-tension, place disconnection, and identity disconnection. Consequently, the subject could not establish a here-now relationship with the new place. Her relationship with the new place is an attendance- absent one. As a result, the subject of the act creates a transcendental place naming *Dar al-Tala'a*. Transcendental space provides such kind of presence in which imaginations and subjectivities lead subject towards what she desires. *Nawal's* presence in *Dar al-Tala'a* and her attachment and attention to the palm trees make them sprout and this place turns from a physical place into a transcendental place.

کارکرد گفتمانی مکان در رمان هرس

فریبا رؤفی^۱ | ساره زیرک^{۲*} | فرهاد طهماسبی^۳

۱. دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

رایانامه: faribarauofi@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

رایانامه: sare.zirak@srbiau.ac.ir

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران.

رایانامه: f-tahmasbi@iaau.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۵

واژه‌های کلیدی:

رمان هرس،

مکان،

هویت،

فضا،

استعلا.

رمان هرس از نسیم مرعشی شرایط سوژگانی‌ای را ترسیم می‌کند که مکان‌ها در شکل‌گیری آن نقش مهمی دارند. مقاله حاضر با تحلیل نشانه-معناشناختی متن این رمان، می‌کوشد به این پرسش پاسخ دهد که مکان و مکان‌مندی در شکل‌گیری هویت سوژه متنی چه نقشی ایفا می‌کند؟ در پژوهش حاضر، با رویکرد توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحلیل گفتمان تنشی-شوشی، به نظر می‌رسد مکان و مکان‌مندی از راه تبدیل شدن به فضا، شرایط حسی-ادراکی سوژه را به گونه‌ای دچار تنش کرده است که سوژه زن از مکان اسطوره‌ای و نمادین پیشین خود (خرمشهر) گسسته شده و در مکان جدید (اهواز) استوار نشده است. استوارنشدن در مکان جدید، پیش‌تیدگی و پس‌تیدگی ایجاد کرده و گسست مکانی، گسست هویتی را نیز در پی داشته است. بنابراین سوژه نتوانسته با مکان جدید رابطه اینجا-اکنون برقرار سازد. رابطه او با مکان جدید، حضور غایب است. در نتیجه سوژه شوشی، مکانی استعلایی به نام «دارالطلعه» می‌آفریند. مکان استعلایی دارالطلعه، «مکان فضا شده» و جایی است که سوژه‌های سرگردان متن به آن به‌عنوان محل خلق ارزش‌های جدید می‌نگرند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد استعلا بخشی به مکان، راهبردی تخیلی است که سوژه شوشی می‌خواهد با کمک آن بر گسست هویتی ناشی از گسست رابطه با مکان واقعی غلبه کند.

استناد: رؤفی، فریبا؛ زیرک، ساره؛ طهماسبی، فرهاد (۱۴۰۳). کارکرد گفتمانی مکان در رمان هرس. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۳ (۱)، ۷۵-۹۶.

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/RP.2022.6865.1411

۱. پیشگفتار

نسیم مرعشی در رمان هرس ماجرای زنی به نام نوال و خانواده‌اش را بیان می‌کند که بر اثر جنگ (عامل بیرونی) از خرمشهر به اهواز نقل مکان می‌کنند؛ اما نوال نمی‌تواند از خاطره‌های زندگی در خرمشهر جدا شود و به شیوه‌های مختلف همسرش را تحت فشار می‌گذارد تا به خرمشهر بازگردند، در شرایطی که همگان تأکید می‌کنند که خرمشهر شهری ویران شده است و زندگی در آن ممکن نیست. گسست رابطه عینی سوژه زن با مکان عینی خرمشهر که دیگر ماهیت مکان‌مندی خود را از دست داده است، اجازه نمی‌دهد که او با مکان عینی جدید (اهواز) رابطه برقرار سازد و از این رو، در شرایط تنشی و شوشی بسیار بد و خطرناک قرار می‌گیرد. این شرایط سبب می‌شود سوژه در زندگی شخصی‌اش به بحران دچار گردد، بنابراین مکان به عنصری مهم در شکل‌گیری و از هم پاشیدن هویت سوژه متنی در این رمان تبدیل شده است. پرسشی که در این میان پیش می‌آید آن است که از منظر تحلیل گفتمانی چه فرایندهای تنشی و شوشی در نسبت میان مکان، تغییر مکانی و هویت و تغییر هویتی سوژه شکل گرفته است؟ از منظر تحلیل گفتمان تنشی - شوشی مکان‌مندی در صورتی می‌تواند هویت‌مندی پیوسته و پایدار ایجاد کند که با سوژه رابطه‌ای بر مبنای اینجا - اکنون برقرار نماید، در غیر این صورت، گسست مکانی، گسست هویتی سوژه را در پی خواهد داشت. بنابراین پرسش بعدی که به خودی خود رخ خواهد داد، این است که سوژه گسسته در چنین شرایطی چگونه خواهد توانست بر این گسست هویتی غلبه کند؟ از منظر گفتمانی این امر از طریق ایجاد فضای استعلایی و ایجاد ارزش‌های جدید ممکن خواهد بود. پژوهش حاضر تلاش خواهد کرد این فرضیه را بکاود و نشان دهد سوژه رمان هرس چه نسبت گفتمانی با مکان برقرار کرده و در صورت گسست هویتی چگونه مکان استعلایی ایجاد کرده است. مکان و فضا قابلیت تغییر و تبدیل به یکدیگر را دارند و دخالت سوژه می‌تواند مکان را به سمت فضاشدگی و فضا را به سمت مکان‌شدگی حرکت دهد. مسأله آن است که سوژه با وجود شرایط تنشی، چگونه می‌تواند «مکان فضا شده» را به «مکان استعلایی» مبدل سازد؟

پژوهش پیش‌رو با روش توصیفی - تحلیلی و در چارچوب نظری نشانه - معناشناسی، کارکردهای گفتمانی مکان را در رمان هرس مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد.

نشانه‌شناسی و کارکرد گفتمانی مکان، کمتر از سایر حوزه‌های نشانه‌شناسی مورد توجه قرار گرفته است و پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های محدودی در این زمینه کار شده است و پژوهشی که نشانه‌شناسی و

کارکرد گفتمانی مکان را در رمان هرس نسیم مرعشی که اولین بار در پاییز ۱۳۹۶ منتشر شد، مورد بررسی قرار داده باشد، یافت نشد. از جمله مقاله‌هایی که به بررسی مکان پرداخته‌اند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

فرزان سجودی در مقاله «مکان، جنسیت و بازنمایی سینمایی» (۱۳۹۱) به بررسی کارکردهای فرهنگی مکان و همبستگی معنادار میان مکان و جنسیت و توصیف ساختاری روابط مکانی می‌پردازد و معتقد است که مکان، هر فضایی است که وارد قلمرو ارزش‌گذاری فرهنگی شده و در سطح‌های متفاوت دلالت وارد شده است. حمیدرضا شعیری در مقاله «نوع‌شناسی مکان و نقش آن در تولید و تهدید معنا» (۱۳۹۱) به بررسی موقعیت اتصال و تعامل سوژه با مکان می‌پردازد و بیان می‌دارد که هیچ‌کجا، نه به‌طور مطلق، فضا و نه به‌طور مطلق، مکان است. نوع‌شدگی مکان نشان می‌دهد که مکان می‌تواند از مکان‌بودگی تا فضاشدگی در سیلان باشد، همان‌گونه که فضا می‌تواند از فضابودگی تا مکان‌شدگی در نوسان باشد. ندا کاظمی و همکاران در مقاله «مناسبات مکانی و بازتولید کلیشه‌های جنسیتی: تناظر دنیای ذهنی و دنیای عینی در رمان *طوبا و معنای شب*» (۱۳۹۵) با بررسی نسبت‌های مکانی نشان داده‌اند که مکان چگونه دلالت‌گر و به واسطه جنسیت نشان‌دار می‌شود. رضا رضایی و همکاران در مقاله «تحلیل نشانه- معناشناختی استعلای مکان در داستان کوتاه *بزرگ بانوی روح من*» (۱۳۹۶) بیان می‌کنند که سوژه با اتکا به تجربه حسی- ادراکی ناشی از هم‌حضور با دنیای اطراف راه را برای فضاشدگی باز می‌کند و تا مکانی استعلایی پیش می‌برد و دریافتی تازه از «دیگری» و هستی به‌دست می‌دهد. ابراهیم کنعانی در مقاله «کارکرد گفتمانی مکان در *شب سهراب‌کشان* بیژن نجدی» (۱۳۹۸) بیان می‌کند که مکان‌های مختلف پیوستاری، ناپیوستار، القایی، گردبادی و استعلایی در گفتمان، نقش ایفا می‌کنند و این مکان‌ها همواره از کارکردهای کنشی، شوشی، عاطفی، القایی، اسطوره‌ای و استعلایی برخوردارند. افسانه کامران در مقاله «نشانه- معناشناسی مکان در عکس‌های خانوادگی» (۱۳۹۳) اهمیت مکان در عکس خانوادگی را بیان می‌کند و معتقد است که محور و اهمیت مکان در عکس خانوادگی بر حول مفهوم خانه است و عمده عکس‌های تاریخ عکس خانوادگی، سودای بازگشت به خانه را در سر دارند. جواد اصغری در مقاله «بررسی زیبایی‌شناختی عنصر مکان در داستان» (۱۳۸۸) معتقد است که عنصر مکان در شیوه‌های مدرن داستان‌نویسی مانند جریان سیال ذهن، کاربردهایی نو یافته که اصلی‌ترین آن‌ها «مونتاز مکان» است.

پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های دیگری که در این زمینه کار شده عبارت‌اند از: پایان‌نامه «زمان و مکان در

ادبیات پایداری ایران و فلسطین (بررسی تطبیقی دو رمان *الصابار* اثر سحر خلیفه و *دا* اثر سیده زهرا حسینی) نوشته (الوار، ۱۳۹۱)؛ پایان‌نامه «بررسی بعد زمان و مکان در کتاب تعیین موقعیت شهر خیالی اثر آلن رب گریه» نوشته (کیانی، ۱۳۹۴)؛ پایان‌نامه «بررسی مکان و زمان در رمان *بابا گوریو* اثر بالزاک» نوشته (حسین‌زاده، ۱۳۹۵)؛ مقاله «مؤلفه‌های زمان و مکان روایی در قصص قرآنی» به قلم (حرّی، ۱۳۸۸)؛ مقاله «تقابل مکان و کارکردهای معنایی در رمان *موسم الهجره الی الشمال*» به نگارش (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲)؛ مقاله «کارکرد مکان داستان در ارائه عناصر پایداری (بررسی موردی رمان *ذاکره العجد* اثر احلام مستغانمی)» به قلم (زودرنج و گلزار خجسته، ۱۳۹۵).

با توجه به موارد بالا، عنصر مکان از دیدگاه نشانه - معناشناختی در رمان *هرس* مورد بررسی قرار نگرفته است. در این مقاله، ظرفیت استفاده از مکان را در طراحی شخصیت و پیشبرد داستان با تأکید بر جنبه‌های عاطفی و تنشی بررسی خواهیم کرد.

۲. مبانی نظری پژوهش

نشانه - معناشناسی در کنار مباحث دیگر نشانه‌شناسی، مطالعات مربوط به نشانه را دگرگون کرده است.

«تحوّلی که راه را برای عبور از نشانه‌شناسی ساختارگرای محض به نشانه‌شناسی پدیدارشناختی و روحمند باز کرده و عوامل معرفت‌شناختی را به این حوزه راه داده است، عواملی که مدل‌های معنادار را محاسبه و ارزیابی و به ارزش تبدیل می‌کند و همین امر سبب می‌شود نشانه‌ها در مسیر حرکت خود به نشانه‌های کامل یا استعلایی تغییر یابند» (داودی مقدم، ۱۳۹۱: ۱۰۸).

گرمس، در کتاب *نقصان معنا* بیان می‌کند که «وجود، مبنای عبور از نشانه‌شناسی کلاسیک و ساخت‌گرا به نشانه - معناشناسی پسا‌ساخت‌گرا و غیرمکانیکی و وجودمدار است و معتقد است که معرفت‌شناسی لازم در گرو نقصان وجودی یا باطنی نشانه است. او و فونتنی به تبیین راهکارهایی می‌پردازند که می‌توان به واسطه آن‌ها یعنی با رجعت به اصل حسی - ادراکی نشانه به جنبه وجودی نشانه - معنا نزدیک شد» (شعیری، ۱۳۹۷: ۹۳-۹۲).

نشانه‌شناسان معتقدند که همه جا فضا است و نمی‌توان آن را ترک کرد، بلکه می‌توان در آن جابه‌جا شد.

«همه چیز فضا است و شناخت پدیده‌ها فقط با قراردادن آن‌ها در فضا و زمان امکان‌پذیر است. فضا و مکان، زبان و گفتمان خود را دارند و به نوعی می‌توان گفت که تولیدکننده معنا هستند»

(عباسی، ۱۳۹۱: ۱۱۸).

ابژه‌های پدیداری مکان فیزیکی را اشغال نمی‌کنند؛ ولی سبب تولید حس می‌شوند. به اعتقاد شعیری، «نشانه - معناشناسی مکان نشان می‌دهد که ابژه‌های پدیداری وجود دارند که هیچ مکان فیزیکی را اشغال نمی‌کنند؛ ولی با این حال تولید حس می‌کنند و معنا ساز هستند. در مکان فیزیکی به محض اینکه یک ابژه فضایی را اشغال کرد، در آن فضا ثبت می‌شود و همزمان فضای دیگری را به خود اختصاص نمی‌دهد» (شعیری، ۱۳۹۷: ۳۲۷).

هر مکان، ویژگی‌های خاص خود را داراست و مشخصه‌های مکانی آن، فضای خاصی دارند. کیفیت محیط و عناصر به وجود آورنده مکان، مشخصه‌های معنایی مکان را تشکیل می‌دهند که مجموع آن‌ها در ذهن خواننده فضایی می‌آفریند. مکان‌هایی که فاقد مشخصه‌های معنایی باشند، نمی‌توانند درباره مکان و زمان اثر اطلاعاتی به خواننده بدهند.

۲-۱. نشانه‌شناسی مکان

نشانه‌شناسی مکان، با تجربه‌های شناختی، عاطفی و ادراکی پیوند دارد.

«رویکرد نشانه‌شناسی مکان به سبب ارتباط با تجارب حسی، عاطفی و ادراکی، خوانشی از سازه‌های اصلی مکان ارائه داده و در بررسی تصویر ذهنی مخاطبان، همواره بازگشت به ابعاد فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و هویتی مکان را مدنظر قرار داده است» (سخاوت‌دوست، البرزی، ۱۳۹۸: ۶۲-۶۱).

مکان، طبیعت خام را به فرهنگ مبدل می‌سازد و محصول فعالیت فرهنگی در فضا است. «مکان، فضای تهی را به فضای اشغال شده، طبقه‌بندی شده و معنادار تبدیل می‌کند، یعنی به مکان زیست فرهنگی تبدیل می‌کند و شکل‌گیری مکان به مثابه یک نظام نشانه‌ای در تعامل دوسویه است با شکل‌گیری زیررمزگان فرهنگی که به مکان و روابط مکانی معنا می‌دهد» (سجودی، ۱۳۹۱: ۸۱).

نشانه‌شناسی مکان بر ابعاد اجتماعی و معنایی به‌عنوان نقش مکمل در به‌وجود آمدن مؤلفه‌های مکان‌ساز دلالت دارد.

«در مواجهه فرد با مکان و در پروسه برقراری ارتباط بین عینیت و ذهنیت، صورت و محتوای مکان به واسطه فرد، به مدد رویکرد نشانه‌شناسانه، خوانشی عمیق‌تر از برداشت و تعامل وی با محیط براساس ارتباط مکان با احساسات، تعلقات، تجارب و ذهنیت وی به‌دست می‌آورد»

(سقاوت دوست، البرزی، ۱۳۹۸: ۶۲).

۲-۲. مکان پدیداری^۱

مکانی بدون حضور سوژه وجود ندارد. زمانی که حضور سوژه همراه با عواطف باشد، مکان نیز حضوری جسمانی می‌یابد. در چنین مواردی مکان از خود عبور می‌کند و به مکان فرامکانی تبدیل می‌شود.

«تفکر مکانی، تفکری است وابسته به احساسات و عواطف، عاطفی که ریشه در حضور فعال سوژه در مکان دارد. نشانه - معناشناسی عواطف به خوبی نشان داده است که جسمانه با حضور نیرومند خود بر مکان اثرگذار است. به همین دلیل، تفکر مکانی، تفکر عاطفی است» (شعیری، ۱۳۹۱: ۱۰۹ به نقل از پرت).

مکان پدیداری، مکانی است که در اثر حضور حسی - ادراکی سوژه شکل می‌گیرد.

«این حضور به مکان منتقل می‌شود و بدین سان مکان در زیر پوسته خود جریان می‌یابد و سوژه را در وضعیتی سیال قرار می‌دهد و او را از مکان و زمان حاضر به مکان و زمان گذشته و آینده سیر می‌دهد. چنین مکانی، مکان زایش تخیل و فرامکان است» (کنعانی، ۱۳۹۸: ۱۵۶).

در حقیقت مکان، سوژه را در خود نگه نمی‌دارد، بلکه باعث گریز سوژه از خود و قرار گرفتن در مرز «اینجا» و «آنجا» می‌شود. به دلیل حرکت سوژه به سوی فضاشدگی است که مکان پدیداری می‌گردد و حضور عاطفی - ادراکی سوژه را به دنبال دارد.

«فاصله بین آنچه مکان تخیلی - زبانی است و آنچه مکان نامکانی است، سبب شده است تا مکانیتی غیرفیزیکی برای مکان قائل باشیم. در این وضعیت مکان پدیداری می‌شود، یعنی زیر نگاه هر سوژه شکل می‌گیرد بی آنکه مکانی مشترک و همسان باشد» (شعیری، ۱۳۹۱: ۱۱۴).

در نظام پدیداری، تعلق داشتن به مکانی از بین می‌رود و یک ابژه همزمان در چندین مکان حضور دارد، حتی زمانی که در حال تغییر مکان از جایی به جایی دیگر است.

۲-۳. مکان استعلایی^۲

به عقیده «ایبرو تاراستی»، «استعلای نشانه‌ای یعنی اینکه حرکت اندیشه و حضور سوژه در فهم و درک او از مکان متوقف نگردد و فراتر از آن استمرار یابد و به استعلا برسد» (شعیری، ۱۳۹۷: ۲۳۰). مکان

1. Espace phénoménal

2. Espace transcendental

استعلایی، سوژه را در نوعی از حضور قرار می‌دهد که تصورات و ذهنیات، او را به سمت آنچه که آرزو دارد، سوق می‌دهد.

«مکان استعلایی به سوژه امکان می‌دهد تا از مکان عینی فاصله بگیرد و اندیشه و تخیل خود را در زمان و مکان آرمانی به پرواز درآورد. این مکان، سوژه را در ارتباط حسی - ادراکی با هستی قرار می‌دهد و در نتیجه او را با گونه‌ای از حضور مواجه می‌سازد که وجهی پدیداری و هستی‌شناختی دارد» (کنعانی، ۱۳۹۸: ۱۵۷).

در حقیقت سوژه همزمان با اوج گرفتن مکان و تبدیل شدن آن به فضا به استعلا می‌رسد. در این زمان است که گسست در سوژه روی می‌دهد و خود کنشگر از او جدا می‌شود.

«آنچه که سبب گریز خود سوژه از مکان می‌شود، عنصری است که مکانیت مکان را حذف نموده و آن را به سوی فضایی فراتر از آن مکان سوق می‌دهد. در این جاست که مکان به فضا تبدیل می‌گردد و استعلا صورت می‌پذیرد» (شعیری، ۱۳۹۷: ۲۳۰).

در حقیقت استعلای مکان باعث حذف جنبه‌های مادی مکان می‌گردد و در این فضا سوژه، ضمن حاضر بودن، غایب هم هست. پس با دو نوع حضور مواجه می‌شویم: حضور «من» که سنگینی حسی در مکان است و حضور «خود» که سبکی در مکان است و امکان گریز از آن تا مرز استعلا و تغییر وجود دارد.

۲-۴. کارکرد گفتمانی مکان

در حقیقت هر جا می‌تواند برای ما حکم مکان را داشته باشد. «همه جا مکان است. ما هیچ‌گاه از مکان خارج نمی‌شویم، بلکه مکانی را ترک می‌کنیم و به مکانی دیگر راه می‌یابیم، بنابراین هیچ کنش و شوشی خارج از مکان صورت نمی‌گیرد. مکان چه انتزاعی باشد و چه عینی، مکان است و تولید معنا می‌کند» (شعیری، ۱۳۹۱: ۹۷).

به واسطه حضور انسان مکان یا فضا شکل می‌گیرد. انسان و مکان بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. همان‌گونه که مکان عامل هویت بخشیدن به انسان است، انسان هم به مکان هویت می‌بخشد. هر تجربه‌ای در مکان روی می‌دهد. سجودی معتقد است که بین مکان و انسان رابطه‌ای دو طرفه وجود دارد.

«یک رابطه نشانگی دوسویه بین انسان و مکان وجود دارد. گاهی این انسان است که با مکان هویت می‌یابد و گاهی این مکان است که با انسان تشخیص پیدا می‌کند. انسان به مکان معنا

می‌دهد و با مکان معنی می‌یابد و مکان وارد شبکه‌ای تمایزی می‌شود که منشأ معنای نشانه‌های مکانی می‌شود» (سجودی، ۱۳۹۱: ۸۴).

مکان به دلیل همراهی انسان با آن دارای هویتی معنادار است.

«هیچ مکانی نیست که به نحوی به هویت سوژه مرتبط نباشد و هر مکان، هویتی مکانی است معنادار، عاطفی، انسان‌شناختی، اضطراب‌انگیز، آرامش‌بخش، حسی- ادراکی. پس مکان معنادار است و این نه به دلیل حضور فیزیکی مکان، بلکه به سبب تعامل و آمیختگی انسان با مکان می‌باشد» (شعیری، ۱۳۹۷: ۲۳۲).

به بیانی دیگر می‌توان گفت که مکان به شخصیت‌ها و کنش‌های آنان معنا می‌بخشد. مکان بودن مکان با توجه به وضعیت نشانه- معنایی جدیدی که پیدا می‌کند، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. «کارکرد مکان با توجه به فرآیند معنایی، همیشه یکسان نیست و روایت می‌تواند مکان را بازپردازی و ارزش‌های جدید را در آن ثبت کند، پس روایت در تغییر یا بازپردازی معنای مکان، نقشی تعیین‌کننده دارد» (رضایی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۵).

۳. تحلیل گفتمانی مکان در رمان هرس

با توجه به کنش انسان و شیوه تعامل میان او و مکان، دو مکان گفتمانی شکل می‌گیرد که می‌توان آن را نظام مکانی شبکه‌ای^۱ و مکان- بافتار^۲ نامید.

«نظام مکانی شبکه‌ای را لاندوفسکی، مکان قراردادی چرخش ارزش‌ها می‌داند. مکان شبکه‌ای، سوژه‌ها را در فضایی میان گسست و پیوست در نوسان قرار می‌دهد. به طوری که می‌توان آن را مکان نه- گسست نامید. در مکان شبکه‌ای، مکان به فضایی بدل می‌شود که در آن ابژه‌ها و ارزش‌ها می‌توانند به راحتی حرکت کنند و جابه‌جا شوند؛ اما مکان- بافتار از نظر لاندوفسکی، مکان عملیاتی تسلط بر جهان چیزهاست» (کنعانی، ۱۳۹۸: ۱۵۵-۱۵۴).

در مواردی فضا بر سوژه تسلط می‌یابد که در این صورت، سوژه تسلط خود را بر مکان از دست می‌دهد. زمانی هم سوژه بر فضا مسلط می‌شود که در این صورت، سوژه کنش‌های خود را بر مکان اعمال می‌کند. با توجه به تأثیر متقابل انسان و مکان بر یکدیگر، مکان کاربرد گفتمانی می‌یابد.

۳-۱. خلاصه داستان

1. Réseau

2. Tissue

وقایع داستان بین سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۷۶ ه. ش روی می‌دهد. با هجوم عراق به ایران در سال ۱۳۵۹، شهرهای مرزی کشور از جمله خرمشهر مورد حمله قرار می‌گیرد. نوال، شخصیت اصلی زن در این داستان، پسر و اقوام نزدیکش را در اولین روز جنگ از دست می‌دهد. پیشروی نیروهای عراقی برای اشغال شهر سبب می‌شود که رسول، همسرش نوال را برخلاف میلش از خانه و زادگاهش خارج کند و در اهواز، در منزل مادر رسول ساکن شوند. نوال در اهواز، پیوسته منتظر خبر آزادی خرمشهر است، تا به شهرش بازگردد؛ اما زمانی که خرمشهر آزاد می‌شود، به دلیل امنیتی بودن منطقه، امکان زندگی در آنجا وجود ندارد. او این مسأله را باور ندارد و خواهان بازگشت به شهر و خانه‌اش است. حس تعلق به آن مکان و از دست دادن بیشتر مردهای زندگی‌اش تصویری در او به وجود می‌آورد که سال‌ها گمان می‌کند مردی در شهر نمانده است. با آنکه در اهواز صاحب دو دختر می‌شود؛ اما آرزوی داشتن پسر، او را وامی‌دارد دختر سومش را با پسر شخصی دیگر جابه‌جا کند. این کار نه تنها موجب آرامش او نمی‌شود، بلکه مجبور می‌شود به درخواست رسول، خانه را ترک کند و نخست به خرمشهر سپس به دارالطلعه برود. رفتن نوال به روستای «دارالطلعه» که ساکنان آن، زنانی هستند که نزدیکانشان را در جنگ از دست داده‌اند، باعث تغییر در روستا می‌شود. با دیدن نخل‌های خشک روستا، او تصمیم می‌گیرد که برای نخل‌ها مادری کند. پس از چند سال، نخل‌ها با مراقبت نوال جوانه می‌زنند و اهالی روستا امید می‌بندند که بقیه نخل‌ها هم سبز شوند و زندگی دوباره به روستا برگردد. رسول، دختر سومش را با خواهش و التماس پس می‌گیرد؛ اما دختر بعد از شش سال از دنیا می‌رود. او پس از مرگ دخترش، برای بازگرداندن نوال به خانه، به دارالطلعه می‌رود و در آنجا خاطرات گذشته و خرمشهر برایش زنده می‌شود. رسول به درخواست زن‌های روستا برای اینکه اجازه دهد نوال تا زمان جدا کردن جوانه نخل‌ها در آنجا بماند، توجهی نمی‌کند. دیدار با نوال و مشاهده تعلق خاطر او به نخل‌ها و روستا، سبب می‌شود که رسول، با چشم‌پوشی و زدودن کدورت شش ساله که در او نسبت به نوال رخ داده بود، اجازه دهد نوال در روستا بماند و حتی راضی می‌شود که گاهی دخترانش را برای دیدار نوال بیاورد.

۳-۲. نشانه‌های مکانی در رمان هرس: خرمشهر، اهواز، دارالطلعه

از مکان‌هایی که در این رمان قرار دارند، به بررسی سه مکان می‌پردازیم: خرمشهر، اهواز و دارالطلعه. اهمیتی که این سه مکان در روند داستان و تحول شخصیت‌ها دارند، قابل توجه است. این مکان‌ها به

تجربه‌های انسان ارزش می‌بخشد و حوادث و رویدادهای زندگی شخصیت‌ها در آن‌ها تجربه می‌شوند. بنا به نظر هیدگر، «فضایی بودن، خاصیتی از بودن در جهان است و هستی فضاها منبعث از مکان‌ها است. فضا حاصل ادراک متوالی مکان‌هاست» (پرتوی، ۱۳۹۴: ۲۳۳).

۳-۲-۱. خرمشهر؛ مکان اسطوره، زایش و نوستالژی

خرمشهر پیش از جنگ، شهری آباد بوده است؛ اما با شروع جنگ و حمله به این شهر و از دست رفتن آن، باوجود مقاومت مردم به شهری ویران تبدیل شد. به اعتقاد شعیری، «مکانی که مرجعیت مکانی داشته و به دلیل شرایط جدیدی که پیدا می‌کند، ویژگی زایشی مجدد پیدا می‌کند مکان «زایشی» نامیده می‌شود. «خرمشهر» از میان همه مکان‌های جنگ به مکانی ویژه تبدیل می‌گردد و معنای جدیدی به خود می‌گیرد، یعنی دیگر خرمشهری که قبلاً بوده، نیست و به دلیل روایت بزرگ جنگی که دیده است و فرآیند اسطوره‌ای مقاومت که در آن اتفاق افتاده است، به مکانی روایی و اسطوره‌ای تبدیل شده است» (شعیری، ۱۳۹۷: ۱۰۸).

خرمشهر و خاطراتش برای نوال، ارزش مکانی بالایی دارد، به گونه‌ای که زمانی که مجبور به ترک آن و زندگی در اهواز می‌شود، در نظرش اهواز، ارزش مکانی خود را در نسبت با خرمشهر از دست می‌دهد و خود را در آنجا مهمان می‌داند و هر لحظه منتظر بازگشت به خرمشهر است.

«نوال دست بر نمی‌داشت. چیزهایش این‌هایی نبود که اینجا داشت. نوال اینجا مهمان بود. خانه

او خرمشهر بود هنوز. آنجا آرام می‌گرفت. کنار خاک بچه‌اش» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۱۶۵-۱۶۴).

رسول و نوال پس از ترک زادگاه، در تقابل با هم قرار می‌گیرند. نوال، بیشتر در دنیای ذهن زندگی می‌کند. وابستگی او به گذشته و به دنبال آن تصویری که در ذهنش به وجود می‌آید، به نوعی مناسبات مکانی است. در مقابل، رسول می‌کوشد گذشته را فراموش کند؛ ولی او نیز زمانی که به دارالطلعه می‌رود، خاطرات زندگی در خرمشهر و آرزوی بازگشت در او جوانه می‌زند و ذهن او نیز پس از سال‌ها در ارتباط با مناسبات مکانی قرار می‌گیرد؛ چرا که خاطرات انسان‌ها با گذشت زمان یا رجوع به آن مکان یا مکانی مشابه به یاد آورده می‌شود.

«بعد از این همه سال، اولین بار بود که با تمام وجودش می‌خواست برگردد خرمشهر و کل

روزهای بعد از خرمشهر از زندگی‌اش پاک شود. دیگر نوال را می‌فهمید در آن روزهایی که

گریه می‌کرد و التماس که برش گرداند خرمشهر و هرچه رسول می‌گفت خرمشهر دیگر آن

خرمشهر نیست، باورش نمی‌شد» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۲۳).

زمانی حس مکان بیشتر آشکار می‌شود که مسائل بیرونی از جمله سوانح طبیعی یا وقوع جنگ، موجب تغییر مکان موقتی یا دائمی فرد شود. حس مکان برای نوال، حسی نوستالژیک را نیز به همراه دارد، به گونه‌ای که زمانی که خانه رسول را به دلیل اختلاف پیش‌آمده ترک می‌کند، به زادگاه و خانه‌اش می‌رود که در آنجا زندگی کند. این تعلق و دلبستگی در او به اندازه‌ای است که حاضر است در خانه‌اش که اکنون به جز دیوار نصفه‌ای از آن باقی نمانده است، بماند و در آنجا اتاقی برای خود بسازد و زندگی کند؛ چون آرامش را در خانه‌اش، خرمشهر، به دست می‌آورد. همان‌گونه که تصاویر ذهنی افراد و خاطرات آن‌هاست که به مکان هویت می‌بخشد، خاطرات نوال است که به خرمشهر، هویت می‌بخشد و این مکان را برای او مکانی آرمانی می‌کند. برای نوال، خرمشهر، مکان برتر است، خروج از آن مکان و عدم دست‌یابی و تسلط به آن مکان، اوج بی‌قراری او را به دنبال دارد.

۲-۲-۳. اهواز؛ مکانی بدون عنصر مکان

اهواز، مکانی است که به دلیل شرایط پیش‌آمده، رسول و نوال در آنجا ساکن می‌شوند. انس‌نگرفتن و بی‌قراری نوال در اهواز باعث می‌شود که در این مکان سرگردان و پیوسته در آرزوی بازگشت به خرمشهر باشد. این سرگردانی او را از توجه به خانه و وسایل خانه که رسول آن‌ها را به دلیل عدم همراهی نوال، به تنهایی خریده است، باز می‌دارد. نوال خواهان خانه و وسایل خویش است و از بین رفتن خانه‌اش را در خرمشهر باور ندارد. او در اهواز حضور دارد؛ اما اندیشه و فکرش در جایی فراتر از اهواز سیر می‌کند. در این صورت «من» کنشگر از «خود» او جدا می‌گردد و «من» در همان مکان می‌ماند و «خود» او از آن مکان دور می‌شود. شعیری معتقد است که «می‌توان به‌طور فیزیکی در مکان حضور داشت؛ اما در حقیقت اندیشه و تفکر می‌توانند در جایی دیگر و فراتر از آن مکان سیر کنند. در اینجاست که کنشگر دچار نوعی گسست با خود شده است» (شعیری، ۱۳۹۷: ۲۳۰). نوال در خانه خودشان در اهواز، آرام و سنگی است و خودش را به کوره‌راهی که از رسول جدا شده است، می‌سپارد و می‌داند که هیچ‌چیز زندگی‌اش مثل قبل نمی‌شود.

تعلق‌نداشتن نوال به مکانی خاص یعنی اهواز، او را از نظر هویتی دچار بحران می‌سازد و تلاشی برای تعامل با اطرافیان نمی‌کند. وظایف روزمره و رسیدگی به همسر و فرزندانش را انجام می‌دهد؛ ولی ذهنش در مکان ایده‌آلش، خرمشهر، سیر می‌کند و تحمل ماندن در اهواز را ندارد. زمانی به تعامل در این مکان می‌پردازد که اتفاق جدیدی در زندگی می‌افتد و آن بارداری مجددش است. شور و

نشاطی در خانه آن‌ها به وجود می‌آید، به دلیل آنکه در اوایل بارداری فرزند، پسر تشخیص داده شده است. در این زمان است که نوال به خانه و خانواده‌اش بیشتر توجه می‌کند و منتظر تولد نوزاد می‌شود؛ اما زمانی که درمی‌یابد این فرزندش نیز دختر است، نمی‌تواند آن را بپذیرد؛ زیرا مشتاق داشتن پسری است که برایش یادآور پسر از دست داده در جنگ خرمشهر است. بی‌قراری، او را به گردش در شهر وامی‌دارد و در ضمن گردش‌ها به «خانه بهداشت زرکان» می‌رسد. این مکان، تغییردهنده ادامه زندگی نوال و رسول است؛ چرا که نوال در آنجا با پرستاری آشنا می‌شود که همشهری‌اش است و از او برای رسیدن به خواسته‌اش یعنی پسردار شدن یاری می‌خواهد.

نقصان به وجود آمده در ذهن نوال، آرامش را از او می‌گیرد. برای برطرف کردن این نقصان می‌کوشد کاری کند تا زندگی‌اش تغییر یابد. پس در سوژه جابه‌جایی رخ می‌دهد و نوال آرزوی خود را برای داشتن پسر به رسول فرافکنی می‌کند. او به موضوع تغییر نوزادان فکر می‌کند و این کار را به انجام می‌رساند. این جابه‌جایی و آگاهی رسول از ماجرا، طرد نوال را از خانه‌ای که بعد از سال‌ها نتوانسته بود به آن تعلق خاطر پیدا کند، به دنبال دارد.

«مو پسر نمی‌خواستم نوال. مو اصلاً بچه نمی‌خواستم. یادته؟ عاشق دخترام بودم. پسر می‌خواستم چه کار؟ تو بودی که دوست شون نداشتی، حساب شون نمی‌کردی بعد شرهان. مونم حساب نمی‌کردی... برو نوال برای همیشه. تا عصری می‌مونم پیش یومام. وقتی اوادم خونه نباش» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۱۷۱).

نوال حاضر می‌شود که دو دخترش را با خود ببرد و پسری را که فرزندش نیست، برای رسول بگذارد که با مخالفت رسول مواجه می‌شود. نوال با وجود رفتن از خانه، به گونه‌ای که کسی متوجه نشود، مخفیانه برای دیدار رسول و فرزندانش می‌آید. در حقیقت عدم دلبستگی به خانه‌اش در اهواز مانع نمی‌شود که برای دیدن بچه‌هایش نیاید و زمانی که می‌بیند رسول، دختر سومش را برگردانده، احساس خوبی پیدا می‌کند. برای نوال، اهواز مکانی است که برای او مکانیتی ندارد و در آن حضور و غیاب جابه‌جا شده‌اند و در حال تعلیق بین این دو به سر می‌برد.

۳-۲-۳. دارالطلعه؛ مکان ارزش‌های جدید

دارالطلعه، اصلی‌ترین مکان داستان است. رسول بعد از شش سال دوری همراه پسرش، به دنبال نوال می‌آید تا کدورت‌های گذشته را کنار گذاشته و او را به خانه ببرد. روستای دارالطلعه، مکانی است که بعد از جنگ فقط زنانی در آن زندگی می‌کنند که همگی مردانشان را در جنگ از دست داده‌اند.

ساکن شدن زنان داغدیده و نو میدی ریشه گرفته در آنان، نشان از این دارد که پیامدهای جنگ، عواطف و احساسات و تنش‌ها و شوش‌ها، زنان را تحت تأثیر قرار داده است. شرایطی که این زنان را کنار هم قرار داده است و احساس همدردی که در میان آنها وجود دارد، سبب می‌شود که خودشان با کار کردن در آن مکان، زندگیشان را تأمین کنند.

در این روستا بعد از جنگ نخل‌ها سوخته‌اند یا بی‌سر هستند و نشانی از رویش دوباره نیست. همه چیز سوخته یا خشک شده است. با ورود نوال به روستا و دیدن نخل‌های خشک شده، آن‌ها را مانند مردانی که در جنگ از دست داده است، می‌بیند و تصمیم می‌گیرد که مادر آن‌ها باشد و با علاقه فراوان به مراقبت از آن‌ها می‌پردازد و محبتی را که نتوانسته بود به فرزندانش نشان دهد، نثار نخل‌ها می‌کند و بعد از چهارسال، نخل‌ها جوانه می‌زنند. ساکنان روستا که ناامید و عزادارند، با رویش جوانه‌های نخل‌ها، به زندگی امیدوار می‌شوند و در آبیاری نخل‌ها و سرسبزی آن‌ها مشارکت می‌کنند. جوانه‌زدن نخل‌ها برای نوال، آغازی دوباره برای زندگی است، زندگی‌ای که جدا از رسول و فرزندانش است. او توانایی بودن در خانه خود و نگهداری فرزندانش را ندارد؛ اما به‌خوبی می‌تواند به مراقبت از نخل‌های جوانه‌زده بپردازد.

«هفده ساله این نخلا سوخته‌ن عینی. از اول جنگ تا الان. شیش ساله ئی زن داره مادری می‌کنه برا نخلای سوخته. هر روز کارش همینه. می‌آد می‌شینه. باشون حرف می‌زنه» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۶۳).

نخل‌ها و سبزشدن آن‌ها در مکانی که امید رویشی نمی‌رود، نشانه ادامه حیات گذشته ویران شده است. به باور اهالی روستا نخل‌ها با مراقبت کسی جوانه زده‌اند که فرزند زنده دارد. نگاه نوال در این مکان، سیالیت و حیات است. در حقیقت دارالطلعه، مکانی است که به اندازه‌ای استعلا یافته است که در پایان داستان، سوژه انسانی به مالکیت ابژه مکانی درمی‌آید و نوال از نظر نسبت، به عنوان «مال نخل‌ها»، معرفی می‌شود، در حالی که در وضعیت عادی نشانه‌ها، نخل‌ها به انسان تعلق دارند و انسان مالک نخل‌ها و ابژه‌ها است. در واقع با استعلا بیش از حد و اسطوره‌ای ابژه نخل و مکان دارالطلعه، انسان همانند عصر اساطیری در خدمت نخل درآمده است.

«رسول می‌دانست اگر نوال در خرمشهر پیر می‌شد، اگر در خرمشهر می‌مرد، همین طور می‌مرد. با همین صورت. نخل‌ها با نوال کاری کرده بودند که رسول هیچ وقت نتوانسته بود بکند. نوال، مال نخل‌ها شده بود. مال این مردهای مرده دشدشه پوش سرپا. پیش آن‌ها آرام بود» (مرعشی،

. (۱۸۲:۱۳۹۸)

۳-۳. تنش‌زایی گسست مکانی

عنصر مکان در رمان هرس کارکردی مفهومی دارد و درون‌مایه متن بر مبنای آن نوشته شده است. با توجه به اینکه ترک زادگاه هسته اصلی داستان است، مکان اهمیت ویژه می‌یابد؛ زیرا در سفر با جابه‌جایی و تغییر مکانی مواجه می‌شویم. خرمشهر، مکانی است که شخصیت‌ها از زندگی در آن راضی‌اند و بر اثر اشغال آن، به ترک سرزمین مادری مجبور و در اهواز ساکن می‌شوند. نوال، نمی‌تواند این وضعیت را تاب آورد؛ زیرا علاوه بر پسر و پدر، اقوامش را در خرمشهر از دست داده است، نتیجه آنکه بر اثر مسائل پیش‌آمده، وارد روابط تنشی می‌شود؛ وضعیت تنشی به این معنی است که سوژه، یعنی نوال در وضعیت نقصان حضور در خرمشهر، دچار بحران ارزشی می‌شود و ابژه دلخواه او، در غیاب حضور بیرونی، در او درونی می‌شود. روایت تنشی، سیر جریان معنا را از فضای روایت خطی به فضای کنشی - شوشی منتقل می‌کند. فضای تنشی از دو منطقه فشاره‌ای^۱ و گستره‌ای^۲ تشکیل می‌شود.

«منطقه فشاره‌ای، منطقه‌ای شوشی است که سوگیری آن بر درونه‌های عاطفی حضور سوژه

متمرکز است، در حالی که منطقه گستره‌ای، منطقه‌ای است که سوگیری آن بر دنیای بیرونی،

کمی و شناختی متمرکز است» (نبی‌نیا، شعیری، ۱۳۹۶:۳۳).

در ابتدای زندگی در اهواز، نوال در منطقه فشاره‌ای به سر می‌برد، به گونه‌ای که حضور فیزیکی دارد؛ ولی در واقع حضوری غایب دارد که حضور انفصالی^۳ نامیده می‌شود. به بیان دیگر، این نوع حضور به گونه‌ای است که در ظاهر در مکانی حضور دارد؛ اما به اطرافش توجه ندارد و در دنیای ذهن به سر می‌برد. در حقیقت نوال، شوشگری است که با حالتی درونی مواجه می‌شود که عامل بیرونی یعنی جنگ و به دنبال آن مرگ نزدیکان و ترک زادگاه چنین وضعیتی را برای او به وجود آورده است.

«شوش، در ابتدای مرحله فرآیند عاطفی دارای وضعیتی ساکن است که حکایت از توقف و در جا زدن دارد. مراحل فرآیند عاطفی قادر به تحریک قوه تخیل شوشگر و باز نمودن فضای ذهنی او برای تصور آنچه در دسترس او قرار ندارد، نیز می‌شود. تنش‌های عاطفی همواره موجب تغذیه تخیل

1. Contraction

2. Dilatation

3. Débrayé

شوشگران می‌شود» (شعیری، ۱۳۹۸: ۱۷۸).

گسست مکانی، گسست در هویت سوژه و گسست در نشانه‌های دیگر مربوط به هویت او را در پی داشته است. هویت سوژه نیز با تکه‌پاره‌شدن میان خرمشهر و اهواز، پاره پاره شده است. او در مکان جدید عاریتی زندگی می‌کند و از اینکه با این مکان، هم‌هویت شود، سرباز می‌زند. گسست مکانی، گسست زمانی را نیز برای او در پی دارد؛ زیرا بخش اصلی هویت او در قالب خاطرات خرمشهر مربوط به آن مکان - آن زمان است، بنابر این سوژه از اینجا - اکنون تهی می‌شود. خاطره خرمشهر در درونش تنش حسرت و آوارگی ایجاد می‌کند و آرزوی پیوستن مجدد به روزهای خوش خرمشهر در وجود او شعله می‌کشد. زندگی و هویتش همچون یک پاندول در میان اشتیاق و اجبار در نوسان است.

«نوال در همه این ماه‌ها لباس نخریده بود. همانی را که تنش بود، می‌پوشید و گاهی لباسی از خواهر رسول می‌گرفت تا لباس جابه‌جا پاره‌اش را که شسته بود، خشک شود. نوال، لباس‌های خودش را می‌خواست، همان‌هایی را که خرمشهر مانده بود» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۵۱).

۳-۴. پیش‌تندگی و پس‌تندگی مکانی - زمانی

عمق فضای تنشی، بر مجموعه جریان سیال حسی، استوار است. این جریان، معنا را به شاخصه‌های اشاری یعنی مکان و زمان مرتبط می‌کند. این فضا فقط مکان را در بر نمی‌گیرد، بلکه زمان را هم شامل می‌شود.

«پیش‌تندگی^۱، که خاطره از مشتقات آن است، زمان را به عقب می‌راند و به این ترتیب شیء یا چیز نشانه گرفته‌شده در گذشته دور ظاهر می‌گردد. پس‌تندگی^۲، که انتظار از مشتقات آن است، زمان را به جلو می‌راند و به این ترتیب شیء نشانه گرفته‌شده به صورت انتظاری در آینده دور ظاهر می‌گردد» (شعیری، ۱۳۹۸: ۹۶).

برای شخصیت نوال، هر دو مورد پیش‌تندگی و پس‌تندگی وجود دارد. از سویی، حس نوستالژیک او نسبت به شهر و خانه و اقوامی که دیگر نیستند، او را به سوی خاطراتش سوق می‌دهد، به گونه‌ای که نمی‌تواند با زندگی جدیدش کنار بیاید که این «پیش‌تندگی» است و برایش قابل درک نیست که چگونه رسول توانسته خاطراتش را به فراموشی بسپارد. زندگی نوال، در این زمان بیشتر در رؤیاهایش سپری می‌شود که شب‌ها می‌گذرد.

1. Retention

2. Protention

«روزهایش را در امروز می‌گذرانند و شب‌هایش را در خرمشهر قبل از جنگ. روزها از عمر نوال نبود. زندگی‌اش فقط شب‌ها می‌گذشت، در رؤیا و نصف می‌شد در هر شبانه‌روز» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۵۲).

در این زمان نوال، سه مرحله حضور انفصالی، شوش و پیش‌تندگی را همزمان با هم دارد. به تدریج که صاحب دو دختر می‌شود، حضور انفصالی و شوش در او کم‌رنگ می‌شود؛ اما پیش‌تندگی و پس‌تندگی همیشه در ذهن او وجود دارد و بعد از آزادی خرمشهر یا بعد از آتش‌بس، از رسول می‌خواهد که او را به شهرش برگرداند. با وجود التماس، گریه و دعوا نمی‌تواند رسول را به بازگشت راضی کند. پس‌تندگی، که انتظار از مشتقات آن است در رفتار نوال وجود دارد، نوال انتظار می‌کشد که به زادگاهش بازگردد، در حالی که به او گفته‌اند از خانه‌اش چیزی باقی نمانده است. با این حال این انتظار هم چنان زندگی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

پیش‌تندگی و پس‌تندگی در او به گونه‌ای است که پس از هفت سال مخفیانه به همراه دخترانش به خرمشهر می‌رود، به امید اینکه نشانه‌ای از گذشته بیابد. برای نوال، خرمشهر مکانی است که با وجود ویران‌شدگی، با وارونگی معنایی و ادراکی اسطوره‌مانند، به مکانی برای زندگی کردن تبدیل شده است. او به سخن دیگران مبنی بر ویرانی خانه و شهر توجهی ندارد. انتظار دیدن زادگاه، او را به سوی خاطراتش سوق می‌دهد و وقتی با شهری مواجه می‌شود که بر خلاف تصورش است، از روی مغازه خیاطی ویران و شمردن کوچه‌هایی که با مغازه خیاطی فاصله داشت، خانه‌اش را پیدا می‌کند و به آرامشی که سال‌ها نداشت، می‌رسد.

«کل کف خانه را دنبال نشانه قابل حملی از گذشته گشت. تاری یا پودی از قالی‌هایش، سنجاقی، دکمه‌ای، چیزی مال شهران، مال زندگی‌اش. پیدا نکرد» (همان: ۱۶۸، ۱۶۷).

انتظار، صبوری و بی‌صبوری را به همراه دارد. به اعتقاد گرمس؛

«واژه انتظار که ترکیبی از صبر و بی‌صبوری است، به‌طور طیفی از یک قطب به قطبی دیگر سوق می‌یابد. نظام تنشی که بر این اساس شکل می‌گیرد، در قالب‌های صوری زمانی تحقق می‌یابد» (گرمس، ۱۳۸۹: ۳۴).

۳-۵. شوش: تلاش برای پشت سر گذاشتن ناپیوستگی و رسیدن به پیوستگی و استمرار
در رفتار نوال، علاوه بر پیش‌تندگی و پس‌تندگی که ذکر شد، شوش^۱ نیز وجود دارد که بر زندگی او

تأثیر می‌گذارد.

«برخلاف وضعیت کنشی که سوژه را به سوی اقدام و عمل می‌کشاند، در وضعیت شوش، حضور شوشگر مهیای پذیرش تأثیر و تأثر و بروز واکنش‌های احساسی چون: بهت، نفرت، ترس، بی‌کنشی و درجا زدن و... در لحظه و موقعیت است. گاهی این شوش در ادامه حضور خود، قدرت آن را دارد که حتی سوژه را به کنش فرابخواند» (شعیری، ۱۳۹۵: ۹۲).

در نوال توقف و در جا زدن، او را به سوی از دست دادن طرف مشورت بودن رسول سوق می‌دهد، به گونه‌ای که نقش تصمیم‌گیری را از دست می‌دهد و هر کاری را که رسول از او می‌خواهد، انجام می‌دهد. در حقیقت در اینجا او کاملاً در جایگاه «دیگری» قرار می‌گیرد. این وضعیت در نوال پایدار نمی‌ماند و با به دنیا آمدن دو دخترش از حالت قبض به بسط می‌رسد و بی‌قراری‌اش به نوعی دیگر تغییر می‌یابد، بدین صورت که ترسی به سراغش می‌آید که تصور می‌کند دیگر مردی وجود ندارد تا از شهر دفاع کند. این مسأله سال‌ها ذهن او را به خود معطوف می‌دارد، حتی در مواردی رسول را جزء مردان به حساب نمی‌آورد.

«ده سال بود که نوال توی خیابان‌های اهواز مرد نمی‌دید، غیر از رسول که مانده بود» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۲۸).

تبدیل حالت بسط به قبض در زمانی که گمان می‌کند رؤیاهایش تحقق یافته است سپس درمی‌یابد که چنین نیست، نوال را دوباره به سوی دنیای عاطفی سوق می‌دهد. شوش در او اوج می‌گیرد؛ اما این بار برخلاف قبل ساکن نیست، بلکه به کنشی روی می‌آورد که به دنبال رسیدن به هدفی مشخص است، به گونه‌ای که تصمیم می‌گیرد به هر قیمتی که شده پسری داشته باشد.

«او یک پسر از دنیا می‌گرفت. چیز زیادی نمی‌خواست. فقط یک پسر به جای همانی که مرده بود» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۵۷).

در مقابل رسول، برای ادامه زندگی تلاش می‌کند گذشته و خاطراتش را کاملاً فراموش کند که آن را «غایب‌سازی^۱» می‌نامند.

«مجبور بود همه چیز را از یاد ببرد تا بتواند روی پا شود و چیزی را که از زندگی‌اش مانده بود، دوباره بسازد» (مرعشی، ۱۳۹۸: ۱۲۱).

این خاطرات برای او به ظاهر فراموش می‌شوند؛ اما زمانی که به دنبال نوال به روستای «دارالطلعه»

می‌رود، با اتفاقاتی که در آنجا روی می‌دهد، خاطرات خرمشهر، شهران و خانه‌شان برایش زنده می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت که رسول ابتدا در منطقه گستره‌ای است و به دنبال حل کردن مشکلات زندگی‌اش است؛ اما تداعی خاطرات او را به منطقه فشاره‌ای می‌برد و از اینجا او نیز بین این دو منطقه در نوسان است. در حقیقت برای رسول در این مکان، نوعی پیش‌تیدگی و مرور خاطرات گذشته‌ای که فراموش کرده بود، به وجود می‌آید. در این مکان است که رسول به تلاش بیهوده‌ای که برای پاک کردن گذشته‌اش کرده و نتوانسته بود، می‌اندیشد و آرزو می‌کند روزهای گذشته بازگردد و می‌کوشد آن روزها را همان‌گونه که واقعاً بودند، زندگی کند، نه به صورت تقلبی که برای خود و خانواده‌اش ساخته بود.

۴. نتیجه‌گیری

در این پژوهش، با توجه به مفاهیم نظری به تحلیل نشانه-معناشناسی مکان و کارکرد گفتمانی آن در رمان هرس اثر نسیم مرعشی پرداختیم. محل وقوع رخدادها و زندگی شخصیت‌های اصلی رمان، زمینه را برای تحول شخصیت‌ها فراهم می‌آورد. تغییر مکان تأثیر مستقیم و غیرمستقیم بر زندگی این افراد دارد. حس تعلق به مکان، ریشه در ارتباطات فردی و اجتماعی در محیط دارد که از نیاز اولیه انسان‌ها نشأت می‌پذیرد. تعلق به مکان، دلبستگی و تعهد به آن، نوعی احساسات و عواطف را نسبت به محیط بیان می‌کند. ضمن بررسی نشانه‌شناسی مکان، دریافتیم که داستان در دو منطقه فشاره‌ای و گستره‌ای در نوسان است. زمانی که اتفاقات پیش‌آمده بیرونی و تغییر مکان، به اجبار باعث به وجود آمدن تنش و شوش در شخصیت زن داستان، نوال، می‌گردد، منطقه فشاره‌ای در او فزونی می‌گیرد. «من» او در مکان جدید حضور دارد؛ ولی «خود» از او جدا شده و در جای دیگر سیر می‌کند و به نوعی انفصال مکانی و ترک مکان گفتمان روی می‌دهد. گسست مکانی که برای سوژه روی می‌دهد، گسست هویتی او را نیز در پی دارد، به گونه‌ای که او را در فضای میان گذشته تا آینده در نوسان قرار می‌دهد. فضای تنشی که بر سیالیت حسی استوار است و از انواع آن پیش‌تیدگی و پس‌تیدگی را می‌توان نام برد، در داستان دیده می‌شود. برای نوال، یادآوری خاطرات گذشته که از مشتقات پیش‌تیدگی است و انتظار کشیدن برای بازگشت به زادگاهش و رسیدن به خوشی‌های گذشته که از مشتقات پس‌تیدگی است، وجود دارد. همین موارد را رسول نیز تجربه می‌کند با این تفاوت که او نخست تلاش می‌کند این خاطرات را به فراموشی بسپارد و زندگی جدیدی بسازد؛ ولی در دارالطلعه، خاطرات گذشته از زیر غبار فراموشی

بیرون می‌آید که به نوعی پیش‌تیدگی است و انتظار برای برگرداندن نوال به خانه و بازگشت زندگی به روال قبل، بعد از شش سال، پس‌تیدگی است. ورود نوال به دارالطلعه (مکانی که نامش با ساکنان آن که زنان هستند تناسب دارد)، به گونه‌ای ناخواسته در تبدیل آن مکان به مکانی فضا شده است، به مکانی استعلایی نقش دارد. حضور نوال در دارالطلعه و دل‌بستگی و توجه او به نخل‌ها باعث می‌شود که آن‌ها جوانه بزنند و این مکان، از مکانی فیزیکی به مکانی استعلایی تبدیل شود.

کتابنامه

- اخوت، احمد. (۱۳۷۴) «مکان‌شناسی داستان». *زنده‌رود*، (۱۲ و ۱۳)، ۶۰-۲۷.
- اصغری، جواد. (۱۳۸۸) «بررسی زیباشناسی عنصر مکان در داستان». *ادب و زبان فارسی*، ۲۶ (۲۳)، ۴۵-۲۹.
- پرتوی، پروین. (۱۳۹۴) *پدیدارشناسی مکان*. چاپ سوم. تهران: فرهنگستان هنر.
- چندلر، دانیل. (۱۳۹۷) *مبانی نشانه‌شناسی*. ترجمه مهدی پارسا، چاپ ششم. تهران: سوره مهر.
- حبیبی، رعنا سادات. (۱۳۸۷) «تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان». *هنرهای زیبا*، (۳۵)، ۵۰-۳۹.
- حسن‌زاده نیری، محمدحسن؛ علی نوری، زهرا. (۱۳۹۵) «تحلیل تقابل‌های دوگانه در مجموعه جایی دیگر گلی ترقی». *ادبیات پارسی معاصر*، ۶ (۲)، ۲۶-۱.
- داودی مقدم، فریده. (۱۳۹۲) «تحلیل نشانه- معناشناختی شعر «آرش کمانگیر» و «عقاب» تحول کارکرد تقابلی زبان به فرآیند تنشی». *جستارهای زبانی*، ۴ (۱)، ۱۲۴-۱۰۵.
- رضایی، رضا؛ گل‌فام، ارسلان؛ آقاگل‌زاده، فردوس. (۱۳۹۶) «تحلیل نشانه- معناشناختی استعلای مکان در داستان کوتاه *بزرگ بانوی روح من*». *روایت‌شناسی*، ۱ (۱)، ۸۵-۱۰۴.
- ساسانی، فرهاد (به کوشش). (۱۳۹۱) *نشانه‌شناسی مکان: مجموعه مقالات هفتمین هم‌اندیشی نشانه‌شناسی*. زیر نظر بهمن نامور مطلق، چاپ اول. تهران: سخن.
- سجودی، فرزانه. (۱۳۹۷) *نشانه‌شناسی کاربردی*. چاپ پنجم. تهران: علم.
- سخت‌دوست، نوشین؛ البرزی، فریبا. (۱۳۹۸) «بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین». *مطالعات شهری*، ۸ (۳۲)، ۶۴-۴۷.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۸۸) «از نشانه‌شناسی ساختگرا تا نشانه- معناشناسی گفتمانی». *نقد ادبی*، ۲ (۸)، ۵۱-۳۳.

شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۵) نشانه - معنانشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی. تهران: تربیت مدرس.

شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۷) نشانه - معنانشناسی دیداری: نظریه و تحلیل گفتمان هنری. چاپ دوم. تهران: سخن.

شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۸) تجزیه و تحلیل نشانه - معنانشناختی گفتمان. چاپ هفتم. تهران: سمت.

شعیری، حمیدرضا؛ وفاپی، ترانه. (۱۳۸۸) راهی به نشانه - معنانشناسی سیال با بررسی موردی قفنوس نیما. تهران: علمی - فرهنگی.

کاظمی نوایی، ندا؛ فاضلی، مهرداد؛ سجودی، فرزانه. (۱۳۹۵) «مناسبات مکانی و بازتولید کلیشه‌های جنسیتی:

تناظر دنیای ذهنی و دنیای عینی در رمان طوبا و معنای شب». پژوهش‌نامه زنان، ۷ (۴)، ۶۵-۴۷.

کنعانی، ابراهیم. (۱۳۹۸) «کارکرد گفتمانی مکان در شب سهراب کشان بیژن نجدی». زبان و ادبیات فارسی، ۲۷ (۸۶)، ۱۷۷-۱۵۱.

گرمس، آلژیرداس ژولین. (۱۳۸۹) نقصان معنا. ترجمه حمیدرضا شعیری. تهران: رامین.

گیرو، پی‌یر. (۱۳۸۷) نشانه‌شناسی. ترجمه محمد نبوی، چاپ سوم. تهران: آگاه.

نبی‌نیا، پانته‌آ؛ شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۶) «تحلیل روایی فرایند تشخیص در چارچوب نشانه - معنانشناسی

گفتمانی: مطالعه موردی دسته گل اثر چوبک». زبان پژوهی، ۹ (۲۵)، ۵۸-۲۵.

مرعشی، نسیم. (۱۳۹۸) هرس. چاپ بیست و سوم. تهران: چشمه.

References

- Asghari, J. (2010). "An Aesthetic Review of the Element of 'Place' in the Fiction". *Journal of the Faculty of Letters and Humanities (Kerman)*, 26 (23), 29-45. (In Persian).
- Chandler, D. (2018). *Basics of Semiotics*. Translated by; M. Parsa. Tehran: Soure-ye-Mehr. (In Persian).
- Davoudi Moqaddam, F. (2013). "The Semiotics Analysis of "Arash Kamangir" and "Oghab" Poems: The Transformation of Mutual of Language Function to Tensional Process". *Language Related Research*. 4 (1): 105-124. (In Persian).
- Giro, P. (2008). *Semiotics*. Translated by; M. Nabavi. Tehran: Agah. (In Persian).
- Greimas, A. J. (2010). *Imperfection of Meaning*. Translated by; H. Shairi. Tehran: Ramin. (In Persian).

- Habibi, R.S. (2008). "Images and the Meaning of Place". *Honarhaye ziba*. (35): 39-50. (In Persian).
- Hasanzadeh Nayeri, M. & Alinoori, Z. (2016). "The Analysis of Binary Oppositions in the "Another Place" Short Stories by Goli Taraghi". *Contemporary Persian Literature*, 6(2): 1-26. (In Persian).
- Kanani, E. (2019). "The Discursive Function of Place in "The Night when Sohrab was killed" by Bijan Najdi". *Persian Language and Literature (Journal of the Faculty of Literature and humanities)*. 27(86): 151-177. (In Persian).
- Kazemi Navaee, N., Fazeli, M. & Sojodi, F. (2016). "Spatial Relations and the Reproduction of Gender Stereotypes: Correspondence Subjective World and the Objective World in the Novel Touba and the Meaning of Night". *Women Studies*, 7(4): 47-65. (In Persian).
- Marashi, N. (2019). *Haras*. Tehran: Cheshmeh. (In Persian).
- Nabian, P. & Shairi, H. (2018). "Discursive – Semiotics Criticism of Personification as a Process in Literary Discourse: A Case Study of "A Bunch of Flowers" by Choobak". *Journal of Zabanpazhuhi*. 9(25): 25-58. (In Persian).
- Okhovat, A. (1995). "The Topology of the Story". *Zendehrood*. (12-13): 27-60. (In Persian).
- Partovi, P. (2015). *Phenomenology of Place*. Tehran: Iranian Academy of the Arts. (In Persian).
- Rezaei, R., Golfam, A. & Aghagolzadeh, F. (2017). "Semiotic Analysis of Spatial Transcendence in "The Grand Lady of Soul" by Goli Taraghi". *Journal of Literary Criticism*. 1(1): 85-104. (In Persian).
- Sasani, F. (2012). *Space Semiotics: Proceedings of the 7th Semiotics Forum*. Tehran: Sokhan Publications. (In Persian).
- Sekhvat dust, N. & Alborzi, F. (2019). "Reflection of Semiotics Ideas in the Process of Moving from Space to Place in the Historical Complex of Qazvin Saad-al-Saltaneh". *Motaleate Shahri*, 8(32): 47-64. (In Persian).
- Shairi, H. (2010). "From the Structural Semiotics to Discursive Semio- Semantics". *Literary Criticism*. 2(8): 33-51. (In Persian).
- Shairi, H. (2016). *Semiosemanitic in Literature: Theory and Practical Discourse analysis*. Tehran: Tarbiat Modares University. (In Persian).

Shairi, H. (2018). *Allegory-visual Semiotics: Theory & Artistic Talk Analysis*. Tehran: Sokhan. Publications (In Persian).

Shairi, H. (2019). *Discursive Semiosemanitic Analysis*. Tehran: Samt Publications (In Persian).

Shairi, H. & Vafayi, T. (2009). *A Way to Abstract Semiosemanitic: A Case Study of Ghoghnus by Nima*. Tehran: Elmi Farhangi Publications. (In Persian).

Sojoodi, F. (2018). *Applied Semiotics*. Tehran: Elm Publications. (In Persian).